

سلامت روانی در خانواده خلبانان نظامی Psychological health in military pilots' families

تاریخ پذیرش: ۸۷/۹/۲۴

تاریخ دریافت: ۸۵/۲/۲۸

Ahmadi M. BSc, Fathi A. A. PhD, Habibi M. BSc

محبوبه احمدی^۱، علی فتحی آستینانی^۲، مهدی حبیبی

Abstract

Introduction: One of the greatest sources of stress in modern life is labor stress. Family as the basic and fundamental unit of society is not immune of negative effects of labor stress. Pilots have a lot of labor stress. So, this study compares the psychological health level of military pilots' and normal people families.

Method: This is a descriptive study. Sample society was 30 military pilots' families (30 wives, 47 daughters, 39 sons; total of 116) and 30 wives of normal people. The study performed with SCL-9-R and demographic questionnaire. Achieved data analyzed by T-test.

Results: Comparing psychological health level of wives showed that differences in physical complaints, obsession-compulsion, sensitivity in relations, depression, agitation, aggressiveness, phobia and psychotics between two groups are statistically meaningful ($p < 0.01$ or $p < 0.05$). Comparing psychological health level of military pilots' wives and progenies also showed meaningful differences ($p < 0.01$ or $p < 0.05$) in physical complaints, obsession-compulsion, depression, agitation, phobia and psychotics.

Conclusion: Existence of meaningful differences in psychological health level of pilots' and normal people's wives showed the effect of labor stress in pilots' families. By this result, all responsible people should notice more about negative effects of labor stresses in pilots' families.

Keywords: Psychological Health, Family, Military Pilots

چکیده

مقدمه: یکی از بزرگ‌ترین منابع تنیدگی در زندگی مدرن، تنیدگی شغلی است. خانواده نیز به عنوان واحد بنیادی و اساسی جامعه از تأثیرات منفی تنش شغلی بی‌نصیب نیست. از جمله مشاغلی که با تنیدگی زیاد در ارتباط است، حرفه خلبانی است. بر این اساس، این تحقیق به مقایسه سطح سلامت روانی خانواده خلبانان نظامی با افراد عادی پرداخته است.

روش: مطالعه حاضر از نوع توصیفی است. جامعه آماری شامل ۳۰ خانواده خلبان نظامی (۳۰ همسر، ۴۷ دختر، ۳۹ پسر؛ در مجموع ۱۱۶ نفر) و ۳۰ نفر از همسران افراد عادی بود. ابزار مورد استفاده پرسش‌نامه SCL-90-R و پرسش‌نامه مشخصات فردی و خانوادگی بوده است. داده‌های به‌دست‌آمده با استفاده از آزمون t مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند.

یافته‌ها: مقایسه نتایج سطح سلامت روانی در همسران خلبانان نظامی و افراد عادی نشان‌دهنده آن است که بین این دو گروه از نظر شکایت‌های جسمانی، وسواسی-اجباری، حساسیت در روابط متقابل، افسردگی، اضطراب، پرخاشگری، ترس مرضی و روان‌گسستگی تفاوت معنادار وجود دارد (بین $p < 0.05$ تا $p < 0.01$). مقایسه سطح سلامت روانی همسران با فرزندان خلبانان نظامی نیز بیان‌گر تفاوت معنی‌دار (از $p < 0.05$ تا $p < 0.01$) بین آنها از نظر شکایت‌های جسمانی، وسواسی-اجباری، افسردگی، اضطراب، ترس مرضی و روان‌گسستگی است.

نتیجه‌گیری: وجود تفاوت معنی‌دار از نظر سلامت روانی بین همسران خلبانان با همسران افراد عادی نشان‌دهنده تأثیر تنیدگی‌های شغل خلبانی در خانواده است. این نتیجه، توجه بیشتر مسئولین نسبت به آثار و پیامدهای نامطلوب تنیدگی‌های شغلی به ویژه تنیدگی‌های شغل خلبانی روی خانواده را گوشزد می‌نماید.

کلیدواژه‌ها: سلامت روانی، خانواده، خلبان نظامی

✉ **Corresponding Author:** Behavioral Sciences Research Center, Baqiyatallah University of Medical Sciences, Tehran, Iran
Email: habibi_mahdism@yahoo.com

✉ مرکز تحقیقات علوم رفتاری، دانشگاه علوم پزشکی بقیه... (عج)، تهران، ایران
^۱گروه روان‌شناسی، دانشگاه علم و فرهنگ، تهران، ایران
^۲مرکز تحقیقات علوم رفتاری، دانشگاه علوم پزشکی بقیه... (عج)، تهران، ایران

مقدمه

وجود جامعه سالم از نظر سلامت روانی، منوط به سلامت اجزای کوچکتر آن جامعه، مانند اجتماعات کوچک و خانواده‌های موجود در آن است. در این میان، خانواده هسته مرکزی و جامعه یکی از پایه‌های آن محسوب می‌شود [۱] خانواده‌های نظامی معمولاً متحمل تنیدگی دوری از محیط زندگی عادی، زندگی در محیط‌های ناآشنا و تجربه ناشی از زندگی خارج از زادگاه خود می‌شوند. مشکلات داخلی خانواده، توانایی کارکنان نظامی دارای مسئولیت را کم می‌کند و بر احتمال بروز مشکلات روانی آنها می‌افزاید [۲]. همچنین شغل هر یک از اعضای خانواده، به‌خصوص افرادی که نقش اساسی در استحکام بنیان خانواده دارند بر روابط بین اعضا و سلامت روانی هر یک از آنها بی‌تاثیر نیست [۱]. از مشاغل دارای تنیدگی بالا و پیچیدگی خاص، مشاغل نظامی هستند. این مشاغل در سرتاسر دنیا توأم با تنیدگی، مخاطرات جسمانی، دوری از خانواده و زندگی در شرایط سخت است. تنیدگی مشاغل نظامی، پیامدهای عمده و چشمگیری در محیط خانواده ایجاد می‌کند [۳]. گرایش به اختلالات روان‌شناختی در بین خانواده‌های نظامی بر حسب نوع اختلال بین ۳ تا ۱۵٪ و به ترتیب در اختلالات پارانوئید، وسواس، افسردگی، روابط بین‌فردی، مشکلات جسمانی و پرخاشگری گزارش شده است. همچنین میزان شیوع این اختلالات بین خانواده‌های نظامی بیشتر از خانواده‌های عادی است [۴، ۵]. تحقیقات نشان می‌دهد که حدود ۷۰ تا ۸۰٪ تمام بیماری‌ها با تنیدگی در ارتباط است [۶]. تنیدگی شغلی سلامت‌روانی افراد را در معرض خطر قرار می‌دهد [۷]. خلبانان نظامی به دلیل ویژگی‌های شغلی، در معرض تنیدگی‌های مخصوص محیط نظامی مانند دوری از خانواده، مأموریت‌ها، مسئولیت زیاد، انتظار و نگرانی از وقوع حادثه و حتی مرگ قرار دارند. به‌طوری‌که از هر هزار خلبان، ۳۴ نفر در معرض خطر ابتلا به بیماری روانی قرار دارند [۸]. سندرم‌های بارز و شایع، اضطراب (۲۶٪)، تعارضات زناشویی (۲۲٪)، جسمانی‌کردن (۱۵٪)، افسردگی (۱۳٪)، ترس مرضی (۱۲٪) و رفتارهای ناشایست (۱۱٪) هستند [۹]. ادراک خود ضعیف در خلبانان با عوامل مربوط به شغل مثل خستگی، اضطراب در مورد نیازهای آموزشی، کنترل عملکرد در زمان پرواز کم مرتبط است و عدم رضایت شغلی پیش‌بینی‌کننده فقدان استفاده از فرصت‌های حرفه‌ای، جو و اخلاق سازمانی، ضعف و فقدان خودمختاری در کار است. علاوه بر برخی از تنیدگی‌زاهای خانوادگی، سلامت روانی با فقدان خودمختاری در کار، خستگی و طرح‌های پروازی در کنار ناتوانی در دستیابی به آرامش و فقدان حمایت اجتماعی مرتبط است [۱۰]. تعارض و عدم‌سازگاری همسر خلبان، موجب پریشانی خلبان شده و تنیدگی ایجاد می‌کند

[۸]. همچنین، ۴۵٪ از مجموع سوانح هوایی مربوط به عواملی همچون خستگی، شرایط محیط‌کاری، افراط در کار و مسایل خانوادگی خلبانان است [۱۱]. موفقیت شغلی بسیاری از مردم از جمله کارکنان نیروهای مسلح به دلیل حضور آنها در خانواده‌های هماهنگ، سالم و بهره‌مندی از همسر و فرزندان سازگار است. بدیهی است که برای دستیابی به نیروی نظامی قدرتمند، بایستی به ویژگی‌های خانواده‌های آنان و مشکلات مرتبط توجه نمود. وجود هرگونه مشکل در خانواده‌های کارکنان نظامی مانعی در راه رشد و تعالی نیروهای نظامی محسوب می‌شود [۲]. بر این اساس مطالعه حاضر با هدف بررسی سلامت روانی در خانواده خلبانان نظامی و مقایسه آنها با افراد عادی انجام گرفته است.

روش

مطالعه حاضر از نوع توصیفی است. نمونه مورد بررسی شامل ۳۰ خانواده خلبانان نظامی (۳۰ همسر، ۴۷ دختر، ۳۹ پسر؛ در مجموع ۱۱۶ نفر) بود. همچنین به منظور مقایسه سطح سلامت‌روانی همسران خلبانان نظامی با همسران افراد عادی، ۳۰ خانواده عادی که از نظر سن و تحصیلات با آنها هم‌تا بودند، انتخاب شده و مورد مطالعه قرار گرفتند.

روش نمونه‌گیری در دسترس و ابزار جمع‌آوری داده‌ها، چک‌لیست نشانه‌های بیماری‌های روانی (SCL-90-R) و پرسش‌نامه مشخصات فردی و خانوادگی بود. پرسش‌نامه SCL-90-R ابزار خودگزارش‌ده رایج برای سنجش نشانه‌های بیماری‌های روانی است. این ابزار اختصاصاً برای آن دسته از ناراحتی‌های جسمی و روانی ساخته شده که پاسخ‌دهندگان در ماه اخیر آن را تجربه کرده‌اند [۴]. نسخه اولیه آزمون با استفاده از مواد فهرست نشانه‌های هاپکینز و اضافه‌کردن مواد جدید به مقیاس مذکور و ایجاد تغییر در شیوه درجه‌بندی و اجرا به روش درگاتیس و همکاران، ساخته شد [۱۲]. این مقیاس، شامل شکایت‌های جسمانی، وسواسی-اجباری، حساسیت در روابط متقابل، افسردگی، اضطراب، پرخاشگری، ترس مرضی، افکار پارانوئیدی و روان‌گسستگی است [۱۳]. این پرسش‌نامه به‌طور مکرر در داخل و خارج از کشور مورد استفاده قرار گرفته است و اعتبار آن در خارج از کشور بین ۰/۷۲ تا ۰/۹۰ و روایی آن بین ۰/۳۶ تا ۰/۷۳ و در تحقیقات داخل کشور بین ۰/۲۷ تا ۰/۶۶ گزارش شده است [۱۴].

همچنین با استفاده از پرسش‌نامه مشخصات فردی و خانوادگی، اطلاعات دموگرافیک از قبیل وضعیت تأهل و میزان تحصیلات به‌دست آمد. اطلاعات به‌دست‌آمده با استفاده از روش‌های آماری از قبیل فراوانی، درصد، میانگین، انحراف معیار و آزمون t مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

نظامی از نظر برخی علائم، تفاوت معنی‌داری وجود دارد. بدین معنی که شکایات جسمانی، وسواسی- اجباری، حساسیت در روابط متقابل، افسردگی، اضطراب، پرخاشگری، ترس مرضی و روان‌گسستگی در همسران خلبانان نظامی بیشتر از همسران افراد عادی است. در این رابطه بیشترین شکایت جسمی مربوط به زخم معده، مشکلات تغذیه‌ای، سردردهای میگرنی و دردهای مربوط به ستون فقرات بوده است.

جدول ۲) مقایسه سلامت روانی فرزندان و همسران خلبانان نظامی

نوع مقیاس	گروه‌ها	میانگین	انحراف مقدار معیار	سطح معنی داری
شکایت جسمانی	فرزندان	۳/۵۰	۳/۷۸	۰/۰۱
	همسران	۱۲/۱۱	۳/۵۶	
وسواسی- اجباری	فرزندان	۵/۲۴	۴/۰۵	۰/۰۱
	همسران	۸/۳۴	۲/۴۸	
حساسیت در روابط متقابل	فرزندان	۳/۵۷	۳/۳۵	۰/۱۵
	همسران	۴/۴۴	۱/۲۱	
افسردگی	فرزندان	۳/۰۲	۴/۴۳	۰/۰۱
	همسران	۸/۵۹	۲/۷۸	
اضطراب	فرزندان	۲/۵۹	۲/۹۰	۰/۰۱
	همسران	۶/۲۲	۲/۸۸	
پرخاشگری	فرزندان	۳/۰۱	۲/۲۷	۰/۰۷
	همسران	۳/۸۸	۲/۳۵	
ترس مرضی	فرزندان	۰/۹۳	۲/۱۵	۰/۰۲
	همسران	۲/۰۹	۳/۱۰	
افکار پارانوییدی	فرزندان	۵/۵۵	۲/۴۴	۰/۳۸
	همسران	۵/۹۷	۱/۹۴	
روان‌گسستگی	فرزندان	۳/۷۴	۲/۹۵	۰/۰۳
	همسران	۴/۹۱	۱/۲۲	

این یافته با نتایج سایر تحقیقات [۴، ۵، ۹] که در رابطه با خانواده‌های نظامی انجام داده‌اند هماهنگ است. پایین بودن سلامت روانی همسران خلبانان نظامی در مقایسه با همسران افراد عادی احتمالاً به علت تنیدگی عدم حضور مستمر همسر (به علت ماموریت‌های نظامی)، وظایف سنگین همسران خلبانان نظامی در اداره خانواده، بی‌ثباتی محل سکونت و ارایه خدمات ناکافی برای اعضای خانواده است. همچنین برخی پژوهش‌ها [۱۰، ۱۱] نشان دادند که شغل یا حرفه فرد می‌تواند تاثیر چشمگیری در سلامت- روانی خانواده وی داشته باشد.

افزون بر آن نتایج به‌دست‌آمده از این مطالعه نشان داد که سلامت روانی فرزندان خلبانان نظامی نیز در سطح پایینی قرار دارد و در مقیاس‌های شکایات جسمانی، پرخاشگری و روان‌گسستگی در سطح مرضی قرار دارند. این یافته همسو با نتایج تحقیقی در رابطه با ۷۹۲ کودک است که طی دوره‌ای دو

یافته‌ها

نمونه‌ها از نظر تحصیلات ۱ نفر (۰/۸٪) سطح راهنمایی، ۳۲ نفر (۲۷/۶٪) دیپلم، ۶۶ نفر (۵۶/۹٪) کارشناس و ۱۷ نفر (۱۴/۷٪) کارشناس‌ارشد و بیشتر بودند. نتایج به‌دست‌آمده از بررسی وضعیت روانی همسران افراد عادی و همسران خلبانان نظامی (جدول ۱) بیانگر تفاوت معنی‌دار ($p < 0/05$ تا $p < 0/01$) از نظر علائم جسمانی، وسواسی- اجباری، حساسیت در روابط متقابل، افسردگی، اضطراب، پرخاشگری، ترس مرضی و روان‌گسستگی است.

جدول ۱) مقایسه سلامت روانی همسران افراد عادی و خلبانان نظامی

نوع مقیاس	گروه‌ها (همسران)	میانگین	انحراف مقدار معیار	سطح معنی داری
شکایت جسمانی	افراد عادی	۲/۷۰	۲/۳۵	۰/۰۰۰۱
	خلبانان نظامی	۱۲/۲۳	۳/۲۳	
وسواسی- اجباری	افراد عادی	۴/۵۳	۲/۸۲	۰/۰۰۰۱
	خلبانان نظامی	۸/۳۷	۲/۴۴	
حساسیت در روابط متقابل	افراد عادی	۳/۲۰	۲/۰۲	۰/۰۰۰۶
	خلبانان نظامی	۴/۴۳	۱/۱۹	
افسردگی	افراد عادی	۱/۷۳	۱/۷۲	۰/۰۰۰۱
	خلبانان نظامی	۸/۷۷	۲/۷۳	
اضطراب	افراد عادی	۲/۲۳	۱/۳۸	۰/۰۰۰۱
	خلبانان نظامی	۶/۴۷	۲/۷۲	
پرخاشگری	افراد عادی	۲/۸۰	۱/۳۷	۰/۰۲۳
	خلبانان نظامی	۳/۹۷	۲/۳۷	
ترس مرضی	افراد عادی	۰/۴۳	۱/۱۳	۰/۰۱۰
	خلبانان نظامی	۲/۰۷	۳/۱۸	
افکار پارانوییدی	افراد عادی	۵/۸۷	۱/۸۸	۰/۵۸
	خلبانان نظامی	۶/۱۳	۱/۸۵	
روان‌گسستگی	افراد عادی	۳/۱۰	۱/۹۳	۰/۰۰۰۱
	خلبانان نظامی	۴/۸۷	۱/۲۵	

نتایج به‌دست‌آمده از بررسی وضعیت سلامت روانی فرزندان و همسران خلبانان نظامی (جدول ۲) بیانگر تفاوت معنی‌دار ($p < 0/05$ تا $p < 0/01$) بین آنها از نظر شکایات جسمانی، وسواسی- اجباری، افسردگی، اضطراب، پرخاشگری، ترس مرضی و روان‌گسستگی است، اما در مقیاس پرخاشگری، حساسیت در روابط متقابل و افکار پارانوییدی تفاوت معنی‌داری بین آنها وجود ندارد.

بحث

این مطالعه نشان داد که همسران خلبانان نظامی از سلامت روانی پایینی برخوردارند و بین همسران عادی و همسران خلبانان

ج) تنظیم برنامه‌های تفریحی مستمر برای این خانواده‌ها که با حضور پدر، مادر و فرزندان انجام شود می‌تواند تا حدودی کمبود حضور پدر و تنبیدی‌های وارده بر آنها را به حداقل برساند.

منابع

- ۱- آدوچکیان شهلا. سلامت روان و زن الگو در نگرش دین. خلاصه مقالات همایش نقش دین در بهداشت روان. تهران. ۲۷-۲۴ آذر ۱۳۷۶. ص. ۲۴.
- ۲- میرزمانی سیدمحمد. ویژگی‌های خانواده‌های نظامی. خلاصه مقالات کنگره سراسری طب نظامی تهران. انتشارات دانشگاه امام حسین (ع). ۱۷-۱۵ مهر ۱۳۸۱. ص. ۴۵۶.
- ۳- قماشچی فردوس. استرس‌های شغل نظامی‌گری و تاثیر آن بر خانواده و سازمان. خلاصه مقالات کنگره سراسری طب نظامی تهران. انتشارات دانشگاه امام حسین (ع). ۱۷-۱۵ مهر ۱۳۸۱. ص. ۴۴۷.
- ۴- احمدی خدابخش. بررسی و تحلیل وضعیت بهداشت روانی خانواده نظامیان در دهه دوم بعد از پایان جنگ تحمیلی. خلاصه مقالات کنگره سراسری طب نظامی تهران. انتشارات دانشگاه امام حسین (ع). ۱۷-۱۵ مهر ۱۳۸۱. ص. ۱۰۲.
- ۵- مسکینی علی، سردهای اسماعیل. مقایسه میزان افسردگی در خانواده‌های جانبازان انقلاب اسلامی مبتلا به اختلالات استرس. خلاصه مقالات کنگره سراسری طب نظامی تهران. انتشارات دانشگاه امام حسین (ع). ۱۷-۱۵ مهر ۱۳۸۱. ص. ۴۵۳.
- ۶- سی وارد، برایان کوک. مدیریت استرس. قراچه‌داغی مهدی، مترجم. تهران: بیگان؛ ۱۳۸۱.
- ۷- دیما تو، ام رابین. روان‌شناسی سلامت. جلد دوم. هاشمیان کیانوش، مترجم. تهران: سمت؛ ۱۳۷۸.
- ۸- یاسابی ایرج، احمدی خدابخش، کولیوند علی‌رضا. استرس در خلبانان نظامی. خلاصه مقالات کنگره سراسری طب نظامی تهران انتشارات دانشگاه امام حسین (ع). ۱۷-۱۵ مهر ۱۳۸۱. ص. ۱۱۵.
- 9- Picano JJ, Edwards HF. Psychiatric syndromes associated with problems in aeronautical adaptation among military student pilots. *Aviat Space Environ Med.* 1996;67(12):1119-23.
- 10- Cooper CL, Sloan SJ. Coping with pilot stress: Resting at home compared with resting away from home. *Aviat Space Environ Med.* 1987;58(12):1175-82.
- ۱۱- استورا جین بنجامین. تنبیدی یا استرس بیماری‌های جدید تمدن. دادستان پریخ، مترجم. تهران: رشد؛ ۱۳۷۷.
- 12- Derogatis LR. Symptom checklist-90-R. Minneapolis: National Computer System, Inc.; 1994. p. 1-25.
- ۱۳- نجاریان بهمن، داودی ایران. ساخت و اعتباریابی فرم کوتاه‌شده SCL-90. *مجله روان‌شناسی.* ۱۳۸۰؛ ۵(۲):۱۳۶-۱۳۶.
- ۱۴- همایی رضوان. بررسی رابطه استرس و سلامت روانی دختران دانشگاه اهواز [پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد]. دانشگاه شهید چمران؛ ۱۳۷۹. ص. ۱۲۴.

ساله به درمانگاه نظامی مراجعه کرده بودند. پایین بودن سطح سلامت‌روانی فرزندان خلبانان نظامی احتمالاً به‌خاطر شغل پدر، حضور کمتر پدر در خانواده، بی‌ثباتی محل سکونت، از دست دادن دوستان قدیمی، زندگی در محیط‌های نظامی و مشکلات روان‌شناختی مادر است. فرزند به پدری نیازمند است که با حضور مستمر خود موجب الگوسازی شود. حضور پدر برای رشد بهنجار هر کودکی ضروری است [۴]. فرزندان خلبانان نظامی به جهت اینکه حضور کمتر پدر را در خانواده احساس می‌کنند، در معرض آسیب‌پذیری بیشتری قرار می‌گیرند. نتایج به‌دست‌آمده از مقایسه میانگین همسران خلبانان نظامی و فرزندان آنها بیانگر آن است که همسران خلبانان نظامی از سلامت‌روانی کمتری برخوردار هستند؛ بدین معنی که شکایات جسمانی، وسواسی- اجباری، افسردگی، اضطراب، پرخاشگری، ترس مرضی و روان‌گسستگی در همسران خلبانان نظامی بیشتر از فرزندان آنها است. این نتیجه با تحقیقی که واعظ در سال ۱۳۸۲ بر روی خلبانان و کمک‌خلبانان هوایمی‌مسافری جمهوری اسلامی ایران انجام داده هماهنگ است و نشان‌دهنده آن است که خانواده خلبانان به‌خصوص همسران آنها از تنش بیشتر و سلامت‌روانی کمتری برخوردار هستند. پایین بودن سلامت‌روانی همسران در مقایسه با فرزندان احتمالاً به علت وظایف سنگین همسران به‌دلیل عدم حضور مستمر همسر در خانواده است.

نتیجه‌گیری

نتایج به‌دست آمده از این تحقیق توجه بیشتر مسئولین نسبت به آثار و پیامدهای نامطلوب تنبیدی‌های شغلی را گوشزد می‌نماید. به‌علاوه پیشنهاد می‌شود که؛
الف) برنامه مدونی جهت بررسی روانی خانواده‌های نظامی به‌ویژه خانواده خلبانان نظامی در نظر گرفته شود و هر ساله از نظر جنبه-های مختلف روان‌شناختی مورد ارزیابی قرار گیرند و متناسب با مشکلات موجود، راه‌کارها و درمان‌های به‌موقع و مناسب برای آنها صورت گیرد، تا هم از فروپاشی روانی خانواده‌ها پیشگیری به‌عمل آید و هم خانواده‌ها بتوانند نقش خود را در ارتقا سطح سلامت‌روانی و در نتیجه ارتقا سطح عملکرد آنها ایفا نمایند.
ب) راه‌اندازی مراکز خدمات روان‌شناختی و مشاوره‌ای برای این خانواده‌ها می‌تواند در پیشگیری از بروز بیماری‌ها و مزمن شدن آنها نقش به‌سزایی داشته باشد.